

Роберт Луїс Стівенсон

Викрадений

Катріона

Переклад з англійської
Івана Коваленка

КИЇВ – 2015

Викрадений

Присвята

Дорогий мій Чарлз Бакстер!¹

Якщо ви коли-небудь прочитаєте цю повість, то, мабуть, поставите собі більше запитань, ніж я хотів би дати відповідей. Так, наприклад, ви можете запитати: яким чином убивство в Аппіні припало на 1751 рік, яким чином Торренські скелі пересунулися так близько до Іррайду або чому опублікований судовий звіт про цю справу обходить мовчанкою все, що стосується Девіда Балфура? Все це мені дуже важко пояснити. Та коли ви запитаєте мене, винен Алан чи ні, тут я певен, що міг би обґрунтувати свою розповідь. Проте ви й сьогодні можете переконатися в тому, що місцева легенда в Аппіні, однозначно, на користь Алана. Ви навіть почуєте, що нашадки «другого чоловіка», того, хто стріляв, ще й тепер живуть у тій місцевості. Але хоч би скільки ви допитувалися про ім'я того «другого чоловіка», ви нічого не дізнаєтесь, бо горяни свято зберігають цю таємницю, як і взагалі поважають усякі таємниці. Я міг би виправдати один пункт, визнаючи одночасно, що другого не можна виправдати; краще вже зізнатися в тому, що мене мало цікавить бажання бути точним. Ця книжка написана не для прикраси бібліотеки вченого схоласта, а для читання зимовими вечорами, коли наука в школі вже закінчилась і наближається час лягати спати. І чесний Алан, який був тоді досвідченим дурисвітом, у цьому новому перевтіленні показаний мною не з якимось лихим намислом, а тільки для того, щоб трохи відвернути увагу якого-небудь юного джентльмена від його Овідія², перенести його на деякий час у гірську Шотландію минулого сторіччя і відпустити в постіль у такому настрої, щоб до його снів приплилися якісь привабливі образи.

¹ Бакстер Чарлз – правник, Стівенсонів приятель.

² Овідій (Публій Овідій Назон, 43 до н. е. – бл. 18 н. е.) – римський поет, якого в ті часи вивчали у школі.

Від вас, мій любий Чарлзе, я навіть не можу й вимагати, щоб ця розповідь припала вам до вподоби. Однак вона, можливо, сподобається вашому синові, коли той підросте; йому, напевно, буде приємно побачити ім'я свого батька на початку цієї книжки. А тим часом мені приємно вставити його тут на згадку про минулі дні, здебільшого щасливі, хоч іноді й сумні (але зараз приємно згадати і їх).

І коли мені самому так дивно кинути назад погляд через подвійну завісу часу й простору на пригоди нашої юності, то для вас це, мабуть, ще дивніше як для чоловіка, що ходить нині тими самими вулицями й може завтра ж відчинити двері старовинної зали, де ми почали своє знайомство зі Скоттом і Робертом Емметами³, а також з нашим улюбленим, але так мало відомим Макбіном, або пройти в той куточек, де скликалися збори великого товариства L. J. R.⁴, де ми пили пиво і сиділи на тих місцях, на яких колись сидів Берне зі своїми товаришами. Мені здається, що я бачу, як ви ходите нині знайомими нам вулицями, розглядаючи їх серед білого дня власними очима, тоді як вашому товаришеві все це може тільки привидітися уві сні. Як минуле відгукується відлунням у нашій пам'яті в хвилини перепочинку між буденними справами! Нехай же це відлуння частіше звучить для вас і пробуджує у вас думки про вашого друга.

*P.-L. C.
Скерривор, Борнмут.*

³ Еммет Роберт (1778–1803) – герой визвольного руху в Ірландії. Стражений за спробу підняти антианглійське збройне повстання.

⁴ L.J.R. – таємне студентське товариство, до якого належав Р.-Л. Стівенсон. Назва складена з перших літер англійських слів «свобода», «справедливість», «добропорядність».

Розділ I

Я вирушаю до Шооз-Гавза

Розповідь про свої пригоди я почну з того самого ранку на початку червня 1751 року, коли я востаннє зачинив за собою двері батьківської оселі. Перші промені сонця ледь освітлювали вершини пагорбів, коли я виrushив у дорогу, та поки я дійшов до будинку священика, в кущах бузку вже свистали чорні дрозди, а туман, що повис над долиною на світанку, почав підійматись і танути.

Превелебний містер Кемпбел, ессендінський священик, чекав мене біля садової хвіртки. Він поцікавився, чи я вже поснідав, і, почувши у відповідь, що мені нічого не потрібно, ласково взяв мене під руку.

– Ну, Деві, любий, – промовив він, – я пройдуся з тобою до броду, щоб сказати тобі своє напутнє слово.

І ми мовчки пішли поряд.

– Тобі жаль покидати Ессендін? – спитав він трохи згодом.

– Не знаю, сер, – відповів я. – Коли б я знов, куди йду або що мене чекає, я б щиро відповів вам. Ессендін, звичайно, чудове місце, і я був тут дуже щасливий, але ж я не бачив нічого іншого. Батько мій і мати померли, і, лишаючись в Ессендіні, я все одно не був би близчим до них, ніж тоді, коли б навіть жив десь в Угорщині. Відверто кажучи, я йшов би дуже охоче, якби тільки знов, що там, куди я зараз прямую, мені жити-метися краще.

– Справді? – зрадів містер Кемпбел. – Чудово, Деві. В такому разі мені варто сказати тобі про твоє майбутнє, наскільки це від мене залежить. Коли померла твоя мати, а твій батько (достойний християнин!) відчув наближення смерті, він передав мені на схов листа, сказавши, що той лист – твоя спадщина. «Як тільки я помру, – сказав він, – і будинкові дадуть лад, а майно продадуть (усе це зроблено, Деві), дайте моєму синові в руки цього листа і вирядіть його в Шооз-гавз, що недалеко від Кремонда. Я там народився, – казав він, – і туди ж

годиться повернутися моєму синові. Він сміливий хлопець і добрий ходак, – додав твій батько, – і я не сумніваюсь, що він щасливо дістанеться до місця і зуміє там заслужити прихильність господарів».

– Шооз-гавз! – вигукнув я. – А як причетний мій батько до Шооз-гавзу?

– Не знаю, – відповів містер Кемпбел. – Та й хто може сказати про це напевно? Але ім'я власників цього маєтку те саме, що й у тебе, Деві, – Балфури з Шооза. Це старовинний, чесний і шановний рід, що останнім часом не знати чому занепав. Твій батько теж здобув освіту, як і належало йому за його становищем. Ніхто так добре не керував школою, як він; його поведінка й мова не були схожі на поведінку й мову простого шкільного вчителя; і (ти сам пам'ятаєш) я любив, щоб він бував у мене, коли я приймав гостей – дворян; навіть мої родичі, Кемпбели з Кілреннета, Кемпбели з Данзвайра, Кемпбели з Мінча й інші, всі добре відомі в Шотландії джентльмені, мали приємність від його товариства. І, нарешті, щоб ти мав повне уявлення про цю справу, ось цей заповітний лист, підписаний власною рукою небіжчика.

Він дав мені листа, заадресованого так: «Ебенізерові Балфуру з Шооза, есквайрові, в Шооз-гавз. Лист цей буде переданий моїм сином, Девідом Балфуром, у власні руки». Серце моє гучно забилося на саму лише думку про близкуче майбутнє, що так раптово відкривалося переді мною, сімнадцятирічним юнаком, сином бідного сільського вчителя в Етруському лісі.

– Містере Кемпбел, – промимрив я збентежено, – а ви пішли б туди, на моєму місці?

– Певна річ, – відповів священик, – пішов би не вагаючись. Такий хлопчина, як ти, дійде до Кремонда (це недалеко від Единбурга) за два дні. В крайньому разі, коли твої знатні родичі (а я гадаю, що ці Балфури – твоя рідня) не приймуть тебе, ти можеш через два дні повернутися назад і постукати в двері моого будинку. Та я волію сподіватися, що тебе приймуть добре, як і передбачав твій батько, і що з часом ти станеш поважною особою. А тепер, Деві, мій любий хлопчику, –

закінчив він, – я вважаю своїм обов'язком скористатися хвилиною прощання і застерегти тебе від небезпек, які ти можеш спіткати у світі.

Він кинув погляд навколо, де б вигідніше сісти, побачив великий камінь під березою край дороги, сів на нього, серйозно відкопиливши верхню губу, і накрив носовою хусточкою свого трикутного капелюха, бо сонце вже світило на нас з-поза двох вершин. Потім, піднявши вказівний палець, він застеріг мене від незліченої кількості всіляких ересей, до яких я не мав жодної спокуси, і переконував, щоб я не нехтував молитвами і не забував читати Біблію. Він описав мені знатний дім, куди я йшов, і порадив, як поводитися з його мешканцями.

– Будь поступливий, Деві, в неістотному, – радив він, – пам'ятай, що хоч ти й шляхетного походження, але вихованій на селі. Не осором нас, Деві, не осором! Будь ввічливий у цьому великому й багатолюдному домі з усіма його мешканцями, панами й слугами. Намагайся бути обачним, кмітливим і стриманим у розмові, як і інші. Що ж до господаря, то пам'ятай, що він – лерд⁵. Більше нічого я не скажу. Шануй, кого належить шанувати. Приємно підкорятися лердові, власне, для юнака це має бути приємно.

– Ваша правда, сер, – погодився я. – Можливо, це й так. Обіцяю вам, що намагатимусь робити все, як ви радите.

– Чудово, прекрасно сказано, – щиро зрадів містер Кемпбел. – А тепер перейдімо до істотнішого. Ось невеличкий пакунчик, а в ньому чотири речі. – Говорячи це, він з великим зусиллям витяг пакунок із бічної кишені сурдути. – Перша з цих чотирьох речей належить тобі за законом; це невелика сума грошей, одержана мною від продажу книжок і домашніх речей твого батька, – їх я купив (як уже пояснив із самого початку), щоб вигідно перепродати новому шкільному вчителеві. Решта три – подарунки від пані Кемпбел і від мене. Ми будемо дуже раді, коли ти їх приймеш. Перша річ – кругла, спочатку, очевидно, сподобається тобі найдужче, але,

⁵ Лерд – у Шотландії те саме, що лорд в Англії.

Деві, хлопчику мій, це тільки крапля в морі, вона допоможе тобі ступити лише перший крок і щезне, як ранковий туман. Друга – плеската, квадратова і списана – допомагатиме тобі протягом усього твого життя, як добрий ціпок на шляху і як м'яка подушка під головою в час недуги. Що ж до останньої, кубічної, то хай вона покаже тобі дорогу в кращі світи – я молитимуся за це.

З цими словами він підвівся, скинув капелюха й якусь чашинку голосно й палко молився за юнака, що виряджався в широкий світ, потім раптом притяг мене до себе й міцно обняв, тоді відсторонив і, не випускаючи з рук, довго дивився на мене очима, сповненими туги; нарешті швидко відвернувся й зі словами прощання на вустах майже бігцем подався назад дорогою, якою ми тільки-но йшли. Іншому це могло б відатися смішним, але мені й на думку не спадало сміятись. Я стежив за священиком, доки він не зник із поля моєї зору, ні разу не оглянувшись на мене. Тільки тоді я збагнув, що причиною такої поведінки була розлука зі мною, і відчув тяжкі докори сумління, бо горів бажанням швидше покинути цю сільську глушину і дістатися до великого гомінливого будинку, де жили багаті й шановані дворяни одного зі мною роду й імені.

«Деві, Деві, – думав я, – та чи бачив хто таку чорну невдачність? Невже ти можеш на саму лише згадку про знатність забути своїх давніх друзів і їхню прихильність до тебе? Як тобі не соромно!»

Я сів на камінь, з якого щойно встав добрий священик, і розгорнув пакунок, щоб подивитися на подарунки. Щодо того, що він назвав кубічним, я не мав жодного сумніву, – це, безперечно, була кишенькова Біблія. Те, що він називав круглим, виявилося одношилінговою монетою, а третій подарунок, який мав допомагати мені так чудово і здоровому, і хворому протягом усього моого життя, був аркушік цупкого рудого паперу, де червоним чорнилом було написано таке:

«Як виготовляти конвалійну воду. Поклади квітки конвалії в біле вино і дай настоятись. Настій приймай при нагоді по одній або дві ложки. Він повертає дар слова тим, у кого

Катріона

Пригоди Девіда Балфура, описані в романі «Викрадений»

Брати Александр та Ебенізер Балфури з Шооз-Гавза, розташованого біля Крамонда, в Етрікському лісі, обидва закохалися в одну леді. Коли ця леді віддала перевагу старшому, Александрові, то брати погодились на тому, що Александр одружиться з нею, а Ебенізер в нагороду за своє розчарування забере собі маєток Шооз. Александр переїхав з дружиною в Ессендін, де, діставши посаду шкільного вчителя, жив дуже скромно. Тут у них народився єдиний син Девід Балфур – герой цього роману. Девіда виховали так, що він не знав обставин одруження батьків і не догадувався про свої права на маєток Шооз. На вісімнадцятому році життя юнак втратив обох батьків і не одержав у спадщину нічого, крім батькового запечатаного листа Ебенізеру Балфуру, якого Девідові вручив ессендінський священик містер Кемпбел. Девід вирушив у Шооз, щоб віддати листа дядькові Ебенізеру. Дядько – бездітний скнара – погано прийняв небожа. Після багатьох невдалих спроб позбавити Девіда життя дядько заманив його на борт брига «Завіт» (під командою капітана Гозісена), який ішов у Кароліну, щоб там Девіда продали невільником на плантації. Але на самому початку подорожі «Завіт» наскоочив на човен і потопив його. З пасажирів човна врятувався і потрапив на судно Алан Брек, дворянин з гірської Шотландії, вигнаний звідти після повстання 1745 року. В той час він таємно доставляв чинш, який сплачував його клан своєму ватагові Ардшилу, що жив вигнанцем у Франції. Гозісен і екіпаж брига, дізnavшись, що Алан везе золото, змовилися вбити і пограбувати його, але Девід, почувши про змову, попередив про це Алана й обіцяв допомагати йому.

Завдяки хоробрості Алана та його умінню фехтувати, обидва вони відбили напад команди судна, убивши і поранивши більш як половину нападників.

Після цього капітан Гозісен умовився з Аланом, що висадить його на берег у такому місці, звідки йому найлегше буде

потрапити в Аппін, на його батьківщину. Та, намагаючись досягти берега, «Завіт» наскочив на мілину і потонув коло берегів Малла. Частина екіпажу врятувалась. Девіда море викинуло на острів Іррайд, звідти він потрапив на Малл і перетнув його. Алан, який раніше проходив тією самою дорогою, переказав через людей Девіду, щоб той ішов за ним і зустрівся з ним в Аппіні, в його родича Джеймса Гленського. Ідучи на це побачення, Девід прибув до Аппіна у той самий день, коли королівський агент, Колін Рой Кембел із Гленура, в супроводі загону солдатів, вирушив виганяти орендаторів із конфіскованих маєтків Ардшила. Випадково Девід став свідком смерті Гленура, убитого на дорозі пострілом з лісу. Девід погнався за вбивцею, але зрозумівши, що його самого вважають спільником убивці, почав тікати. Незабаром до нього приєднався Алан Брек, який ховався поблизу за деревами (хоч стріляв не він). Обом довелося миритися з життям втікачів, яких переслідували. Вбивство зчинило багато галасу, і обвинувачення падало на Джеймса Стюарта Гленського, на вже засудженого Алана Брека та на невідомого юнака, Девіда Балфура.

Оголосили нагороду за спіймання обвинувачених, і солдати нишпорили по всій країні. Під час своїх поневірянь Алан і Девід відвідали Джеймса Стюарта в Лугарні, ховалися в будинку Клоні Макферсона і, на час хвороби Девіда, зупинялись у Дункані Да Макларена в Балкідеррі, де Алан змагався на флейтах з Робіном Ойгом, сином Роб Роя. Нарешті, після багатьох небезпек і страждань, вони досягли кордону гірської Шотландії і річки Форту; але, побоюючись, щоб їх не заарештували, не наважувались переправитися через річку, поки не переконали дочку хазяїна заїзду в Лаймкілнзі, Елісон Гесті, перевезти їх уночі на Лотіанський берег.

Алан переховувався, а Девід пішов до містера Ренкейлора, нотаря, колишнього повіреного в справах маєтку Шооз. Но-тар погодився захищати інтереси Девіда і склав план дій, який з допомогою Алана вдалося виконати: внаслідок цього Ебенізер Балфур мусив визнати право свого небожа на володіння

маєтком, а поки що виплачувати йому щороку круглењку суму з доходу.

Девід Балфур, одержавши спадщину, вирішив їхати в Лейденський університет закінчувати свою освіту. Але насамперед мусив виконати обов'язок дружби і допомогти Алану виїхати з Шотландії, а також обов'язок сумління, який полягав у тому, щоб засвідчити невинність Джеймса Стюарта Гленського, ув'язненого за аппінське вбивство.

ЧАСТИНА ПЕРША

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПРОКУРОР

Розділ I «Вискочень»

Близько другої години дня 25 серпня 1751 року я, Девід Балфур, виходив з будинку Британської льонопрядильної компанії; вістовий ніс за мною мішок із грошима, а кілька поважних чиновників фірми вклонялися мені, коли я проходив повз їхні двері. Не далі як учора вранці я ще був, мов той же брак, одягнений в лахміття, без копійки в кишені. Моїм товаришем був державний злочинець, а за мою голову встановлено винагороду. Нас обвинувачували у злочині, чутка про який облетіла всю країну. Сьогодні ж я одержав спадщину, і вона забезпечувала мені певне місце в суспільстві. Я став дідичем-лердом. Поруч зі мною йшов службовець банку, несучи мое золото, а в кишені у мене лежали рекомендаційні листи – словом, я був справжнім господарем свого становища.

Проте дві обставини затьмарювали мою радість: по-перше – справа, яку я мав довершити, була дуже важка й небезпечна, і, по-друге, місце, де я знаходився, було незвичне для мене. Величезне місто з високими похмурими будинками, тисячі людей на вулицях, безугавний шум і гамір приголомшували мене, адже я виріс у сільській глухині, а потім довго поневірявся в безлюдному степу, порослуому вересом, та по піщаних берегах моря. Найбільше мене бентежили мешканці міста. Син Ренкейлора був невисокий і тонкостаний, тому його одяг аж тріщав на мені. Звичайно, в такому вигляді я не міг гордо виступати попереду вістового банку, бо люди сміялися б з мене і (що в даному разі було б ще гірше) почали б цікавитися мною. Тому я вирішив у першу чергу купити собі

необхідний одяг, а тим часом ішов поруч із вістовим, взявши його під руку, ніби ми були друзями.

В Люкенбузі я завітав до крамниці і придбав нове вбрання, правда, не дуже розкішне, бо мені не хотілося бути схожим на вискочня, але загалом одяг був пристойним. Звідти я пішов до зброяря і купив шпагу, бо того вимагало мое становище. Зі зброєю я почувався значно безпечніше, хоч, коли врахувати мое вміння захищатись, її швидше можна було б назвати зайвою небезпекою. Вістовий, безсумнівно, людина досвідчена, схвалив мій вибір одягу.

– Нема нічого викличного, – сказав він. – Усе просто і пристойно. Що ж до шпаги, то у вашому становищі вона, звичайно, потрібна; однак на вашому місці я б скористався грошима розумніше.

І він запропонував мені купити у перекупки в Кавгейт-Бек, яка доводилась йому двоюрідною сестрою, теплі панчохи, що відзначалися, за його словами, «надзвичайною міцністю».

Проте в мене були інші невідкладні справи. Я опинився в старовинному, похмурому місті, схожому на королячу нору, – не тільки кількістю мешканців, а й запутаними вулицями та провулками. Жоден чужинець не міг розраховувати на те, що знайде тут приятеля або знайомого. А коли б він навіть і натрапив на той будинок, якого шукав, то міг би цілісінський день шукати потрібні двері, – так багато людей жило в цих будинках. У таких випадках завжди наймали хлопчика-проводника, якого називали тут кедді, і той водив вас, куди треба, а потім, коли ви справлялися, проводив назад.

Кедді завжди займалися однією й тією ж справою і добре знали кожний будинок, кожне обличчя в місті. Тому з них було організовано зграю шпигунів. Я чув від містера Кемпбела про їхній взаємний зв'язок, про ту настирливість і цікавість, з якою вони намагалися якнайбільше дізнатися про справи свого наймача. Це були очі й вуха поліції. В моєму становищі нерозсудливо було б водити такого шпигуна за собою. Мені треба було зробити три візити, причому всі конче потрібні: моєму родичеві містеру Балфуру з Пілріга, адвокатові Стю-

артів – аппінському присяжному повіреному, і Вільяму Гранту, есквайру з Престонгрейнджа, генеральному прокуророві Шотландії. Візит до містера Балфура не міг скомпрометувати мене; до того ж Балфур жив за містом, і мій яzik та ноги могли самі довести мене туди. Але щодо інших двох відвідин, то справи складалися інакше. Візит до аппінського повіреного в той час, коли всюди кричали про аппінське вбивство, був не тільки небезпечний, а й ніяк не в'язався з третім візитом. Навіть коли б усе склалося якнайкраще, то й тоді розмова з генеральним прокурором Грантом не віщувала нічого приємного для мене; а коли б я пішов до нього просто від аппінського повіреного, то це ледве чи поправило б мої власні справи і могло б зовсім зіпсувати справу Алана. Скидалося на те, ніби я водночас біжу вкупі з зайцями і переслідую їх разом із собаками, – таке становище мені зовсім не подобалось. Тож я вирішив чимдуж закінчити з містером Стюартом і всією якобітською частиною моєї справи, скориставшись для цього порадами вістового з банку. Однак сталося так, що тільки-но я сказав йому адресу, як почав накрапати дощ, – правда, не дуже рясний, але такий, що міг зіпсувати мое нове вбрання, – і ми зупинилися під дашком біля входу у вузький провулок.

Зацікавившись вуличкою, я ступив трохи вперед. Вузька бруківка круто спускалася вниз, по обидва боки вулиці височіли величезні багатоповерхові будинки, вгорі просвічував лише клаптик неба. З того, що я міг розглянути у вікнах, а також із вигляду поважних чоловіків, які входили й виходили з будинків, я зробив висновок, що тут живуть заможні люди.

Я все ще стояв зачудований, коли позаду раптом почулися чіткі військові кроки і брязкіт сталі. Швидко обернувшись, я побачив чоту озброєних солдатів і серед них високого чоловіка в плащі. Ішов він впевнено, розмахуючи руками, трохи нахилившись уперед, наче вклонявся – благородно і вкрадливо. Його вродливе обличчя мало хитрий вигляд. Мені здалося, що він глянув на мене, але я не зміг перехопити його погляду. Вся процесія пройшла повз мене, прямуючи до дверей, що виходили в провулок. Двері відчинив чоловік у гарній лівреї, і